

Reviews and annotations
Рецензии и анотации

БЪЛГАРИТЕ В АНАРХИСТКОТО ДВИЖЕНИЕ В ЮЖНА УКРАИНА

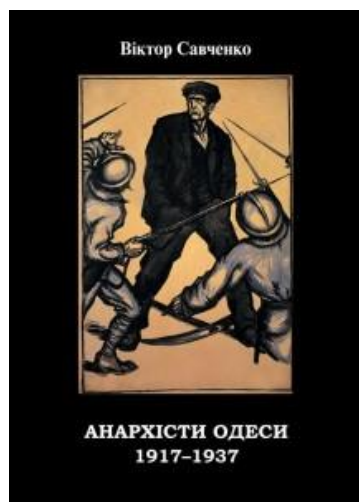
Савченко, В. (2020). *Анархисти Одеси. 1917 – 1937*. Одеса: Астропринт. 216 с.

Олег Бажан

Университет „Киево-Могилянска академия“ (НаУКМА)

Известният историк, писател и публицист от Одеса Виктор Савченко е един от малкото украински учени, който в продължение на дълги години изучава основните принципи на анархизма, изследва съдбата на известни и малко известни представителни на анархисткото движение в Южна Украйна. Неговите статии, публикувани в началото на 90-те години на XX век в руски и украински научни издания, поставиха началото на политическата реабилитация на известния лидер на украинските анархисти Нестор Махно (Savchenko, 1990)¹⁾. Основен резултат от тридесетгодишната изследователска дейност на Виктор Савченко в архивите на Амстердам, Париж, Москва, Петербург, Киев, Харков, Одеса, Днепър, Запорожието е издаването на шест монографии, в които е отразен процесът по преосмисляне на подходите при оценката на анархизма като мощно обществено-политическо явление от първата четвърт на XX век в южните региони на Украйна.

През лятото на 2020 г. на бял свят се появи новата книга, посветена на анархисткото движение в родния на автора град Одеса, под название „Анархистите на Одеса. 1917 – 1937“ („Анархисти Одеси. 1917 – 1937“). В изследването си ученият описва неизвестни страници от дейността на анархистките групи в Одеса след свалянето на царизма в Руската империя, като разказът достига до епохата на „Големия терор“ – преломния период, когато съветската власт окончателно се разправя с представителите на „одеския анархизъм“. Разкривайки социалната база и спецификите във функционирането на организационните структури на анархисткото движение в големия

пристанищен град на Южна Украйна, авторът се опитва детайлно да пресъздаде съдбите на отделните анархисти, останали на свобода в Одеса през 1930 – 1937 г.

Интерес представляват предложените от автора на изследването хронологично-ситуативни етапи в развитието на „одеския анархизъм“. Отчитайки общите закономерности и особеностите на Южна Украйна, Виктор Савченко отделя най-важните етапи на анархисткото движение в Одеския регион. Авторът определя периода пролет – зима на 1917 г. като епоха на възраждане за анархисткото движение след неговата временна криза през 1906 – 1916 г. Според учения през този период анархистите са имали шанс да се превърнат във водеща политическа сила, като оглавят стихийното недоволство на различните слоеве в обществото, уморено от дългата и кръвопролитна Първа световна война. Опирайки се на обширна изворова база, Виктор Савченко прави извода, че по време на Февруарската революция анархистите имат голямо влияние върху общественно-политическия живот в града. Като изследва условията, при които протича украинската революция през 1917 – 1921 г. в Южна Украйна, авторът подробно описва практическото участие на одеските анархисти в тези събития. На страниците на книгата се проследява връзката на анархистите от региона с централните анархистки структури, характеризират се отношенията на привържениците на анархистките идеи с представителите на другите политически партии – на първо място, с болшевиките.

Виктор Савченко счита, че времето на най-интензивно анархистко движение в южните части на Украйна и негов пик са периодите 1917 – 1918 и 1920 – 1921 г.; тогава се наблюдават творчески подем на недържавната самоорганизация на трудещите се маси и нараснала популярност на лозунгите за изграждане на система от независими събрания на гражданите, които самостоятелно да управляват живота и труда си. От момента, в който съветската власт окончателно се утвърждава в южните части на Украйна, анархистите, като представители на лявата опозиция на болшевишката диктатура, започват да бъдат подлагани на систематични преследвания. Поради противоречията си с комунистите от началото на 1920 г. анархистите са принудени постепенно да преминат в нелегалност. В. Савченко твърди, че между 1923 и 1926 г. в Одеса и в другите региони на съветска Украйна се наблюдава оживление на анархисткото нелегално движение. Нарасналият брой привърженици, особено сред младежите, на „изпадналата в немилост“ политическа философия предизвиква нова вълна от репресии срещу тях. Преследванията от страна на управляващия режим водят до пълния разгром на анархизма и до ликвидиране на политическата ниша за антидържавническото движение, призоваващо за самоуправляващо се общество. Изложена-та в книгата концепция на автора за „анархистки ренесанс“ в годините на

НЕП е доста спорна, макар и да се подкрепя от редица документи на съветските специални служби.

Разглежданият научен труд на В. Савченко е логично продължение на историята на анархисткото движение, представена на страниците на издадената от автора преди шест години монография (Savchenko 2014). В споменатия научен трактат се срещат сюжети, разказващи за участието на представители на българския народ в анархисткото движение в Украйна. Специално внимание авторът отделя на дейността на българина Константин Тодоров, който през 1906 г. създава в Одеса групата „Млади анархисти-комунисти“ и е подозирани от руската полиция в организиране на покушението срещу турския султан през 1905 г. (Savchenko 2014: 111, 266, 285, 287).

На читателите е представена личността на Николай Рогдаев (Н. Музил) – организатор на анархисткото движение в Украйна. Авторът отбелязва, че революционерът Николай Игнатович Рогдаев се формира като анархист-комунист по време на пребиваването си в България през 1902 – 1903 г. В периода 1909 – 1914 г. Рогдаев, съвместно с българския анархист и лидер на Вътрешната македоно-одринска революционна организация (ВМОРО) Михаил Герджиков, се опитва да осъществи нелегална доставка от България в Одеса на анархистка литература, оръжие и експлозиви.

В новата книга на В. Савченко българската линия в историята на одеския анархизъм изпъква още по-релефно. Авторът започва повествованието си с изложение на причините за Септемврийското въстание, избухнало в България през 1923 година. Въоръженият метеж, иницииран от Българската комунистическа партия срещу правителството на Александър Цанков, е подкрепен и от анархистите. След поражението на въстанието в течение на 1923 – 1925 г. неговия брой български анархисти успяват да емигрират в СССР. Именно Одеса, както пише авторът, става първият пункт, през който анархобунтовниците пристигат в страната на Съветите. В Украинската ССР властта оказва подкрепа на българските политемигранти с помощта на Международната организация за помощ на борците на революцията. През 1925 г. в Одеса се сформира група български политемигранти от средите на анархистите, които се надяват да получат в СССР не само убежище, но и легална възможност за пропаганда на своите идеи. Не е съдено на надеждите им да се сбъднат. Въз основа на проучените архивно-следствени дела авторът възстановява и пресъздава репресивните действия на съветската власт срещу българите емигранти в Южна Украйна през 20-те – 30-те години на ХХ в.

Виктор Савченко запознава читателите с трагичната съдба на българския писател и преводач Петър Николов Аджанов. Заради участието си в Септемврийското въстание от 1923 г. П. Аджанов е изпратен в затвора. През 1925 г. той емигрира в СССР. Преподава в българските училища в Кировоградска и Одеска област на Украинската ССР. На разпитите, провеждани под натиск от следова-

тели на ГПУ, той потвърждава своята принадлежност към „организацията на анархистите в Одеса“ през 1925 – 1927 г. и към кулашката групировка в Благоевския район на Одеска област. Осъден е на 5 години престой в трудов лагер. Едва през 1959 г. Петър Аджанов успява да се върне в България.

В пресата на сталинските репресии попада и известният български анархист-терорист Желю Тилевич-Грозев. Той става един от организаторите на Килифаревската чета, заради което е задържан и изпратен в концлагера на остров Света Анастасия, откъдето съумява да избяга в СССР. В Одеса работи към отдела на Международната организация за помощ на борците на революцията. Очевидно към 1927 г. той прекратява всичките си връзки с българските анархисти, но през 1936 г. се оставя да бъде въввлечен в антисъветска група, създадена от провокатор от НКВД. През 1937 г. е осъден на 8 години в лагер за „антисъветска пропаганда“. Пет години по-късно Желю Грозев умира в лагерния лазарет (Savchenko & Trygub, 2019).

В книгата са публикувани и по-рано недостъпни за изследователите документи от съветските специални служби, отнасящи се до репресираните българи-емигранти Василий Енчев-Павлов и Тони (Йордан) Ситатиевич Тодоров-Ангелов.

По този начин изследването на Виктор Савченко ни връща към темата за тесните връзки между двете черноморски държави България и Украйна, показвайки как българските съдби се вплитат в сложната революционно-политическа борба, от която са обхванати страните от Черноморския басейн през първите десетилетия на страшния XX век.

ЛИТЕРАТУРА

- Савченко, В. (1990). Измена „батъки“ Махно и „железна метла“ Л.Д.Троцкого. *История СССР*, № 2, с. 75 – 91.
- Савченко, В. (2014). *Анархистський рух в Одесі 1903 – 1916 рр.* Одеса: Печатный дом, 308 с.
- Савченко, В. & Тригуб, А. (2019). Болгарский анархист в „красной“ Одессе (судьба Желю Грозева). *Bulgarian Historical Review*. 2019, Т. 47, №1 – 2, с. 132 – 149.

REFERENCES

- Savchenko, V. (1990). Izmena „bat’ki“ Mahno i „zheleznaia metla“ L.D.Trockogo. *Istoriya SSSR*, Iss. 2, pp. 75 – 91 [in Russian].
- Savchenko, V. (2014). *Anarhists’kij ruh v Odesi 1903 – 1916 rr.* Odessa: Pechatnyj dom [in Ukrainian].

Savchenko, V. & Trygub, A. (2019). Bulgarian Anarchist in the „red“ Odessa (the Fate of Zheliu Grozev). *Bulgarian Historical Review*, Iss. 1 – 2, pp. 132 – 149 [in Russian].

Превод от руски: Тина Георгиева

BULGARIANS IN THE ANARCHIST MOVEMENT IN SOUTHERN UKRAINE

Review of Savchenko, V. (2020). Anarchists of Odessa. 1917 – 1937. Odessa: Astroprint, 216 p.

✉ **Dr. Oleh Bazhan, Assoc. Member**
Institute of History of Ukraine
National University „Kyiv-Mohyla Academy“
Kiev, Ukraine
E-mail: bazhanclio@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2328-4512>

Translation from Russian:
✉ **Dr. Tina Georgieva, Assoc. Prof.**
Web of Science Researcher ID AAX-4246-2020
<https://orcid.org/0000-0002-3168-1254>
University of Sofia
E-mail: tinag@uni-sofia.bg